

Visszavándorlók a hazai munkapiacon

HÁRS ÁGNES – SIMON DÁVID*

A munkaerő elvándorlása az utóbbi évtized(ek) jelentős munkapiaci problémájává vált. Az elvándorlás mértéke, az elvándorlók összetétele, hiányuk és lehetséges pótlásuk a hazai munkapiacon szorosan kapcsolódó szakpolitikai kérdések, amelyekre többféle válasz fogalmazódott meg. A hazai munkapiac szűkös tartalékainak bevonása, amelyhez jól célzott és kialakított munkaerőpiaci képzések szükségesek, vagy a hazatérés drága és bizonytalan sikerrel kecsegtető ösztönzése bővítheti a kínálatot. Mindenekelőtt azonban a visszatérés kevésbé vizsgált természetes folyamatát kell megérteni. Amíg a hazatérők egy része otthon marad, addig mások ismétlődően elindulnak, ingáznak, vagy külföldön élnek és dolgoznak. Ebben a folyamatban sem az elvándorlás, sem a hazatérés szelekciója nem véletlenszerű, a vándorlás során így kettős szelekció megy végbe, amely mindkét irányban lehet pozitív vagy negatív irányú, ennek eredője határozhatja meg a hazatérők összetételét. A cikk azt vizsgálja, hogy – a kettős szelekciót figyelembe véve – milyen az elvándorlás mérhető hatása a hazatérőkre: kik a hazatérők, dolgoznak-e, és ha igen, milyen formában, és jelent-e, s milyen – rendszerint jövedelemben mérhető – prémiumot a hazatérők számára a migrációs történetük. A cikk ezekre a kérdésekre keres a szerzők által végzett új adatfelvétel segítségével választ, amely a korábbiaknál mélyebb elemzésre, tényellentétes vizsgálatra ad módot (a felvett adatok adta korlátok mellett). Jelen cikk egy hosszabb kutatás első eredményeit mutatja be. Felvethető természetesen a kérdés, hogy a visszatérőknek milyen hatása lehet az otthoni munkapiacra, a válasz

* Hárs Ágnes tudományos főmunkatárs, Kopint-Tárki Zrt. E-mail: agnes.hars@kopint-tarki.hu
Simon Dávid, ELTE Társadalomtudományi Kar. E-mail: simon.david@tatk.elte.hu
ORCID: 0000-0001-9531-9716.

A kutatás és az adatfelvétel támogatását az NKFI-I 139376 számú Egy elhanyagolt láncszem – a visszavándorlás esélye és jelentősége normál és sokkidőszakban című kutatási pályázat biztosította.

Köszönettel tartozunk továbbá a két anonim lektor hasznos, értő és konstruktív javaslataiért.

A kézirat 2025. február 11-én érkezett a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.3-4.100>

azonban meghaladja jelen cikk terjedelmét, erre a kérdésre a vizsgálat későbbi szakaszában adunk választ.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F22, J24.

Kulcsszavak: nemzetközi migráció, munkapiac, hazatérők, modell.

Abstract

Returnees in the domestic labour market

ÁGNES HÁRS – DÁVID SIMON

Labour emigration has become a significant labour market issue in the last decade(s). The extent of emigration, the composition of emigrants, their shortage and their possible replacement in the domestic labour market are closely related policy issues to which various responses have been formulated. Attracting the scarce reserves of the domestic labour market, which requires well-targeted and well-designed labour market training or encouraging returns with expensive and uncertain success, can expand supply. Above all, however, the little-studied natural return process needs to be understood. While some returnees stay at home, others repeatedly leave, commute or live and work abroad. In this process, neither emigration nor return selection is random, and migration thus involves a double selection, either positive or negative, which may determine the composition of returnees. This article examines the measurable impact of emigration on returnees, taking into account double selection: who are the returnees, do they work, and if so, in what form, and what premium, usually measured in terms of income, does their migration history place on returnees? The article seeks to answer these questions through a new data set created by the authors, allowing for a deeper and more factual analysis than before (with limitations regarding the current data). This article presents the first results of a longer study. The impact of returnees on the labour market at home can, of course, be raised, but the answer is beyond the scope of this article and will be answered later in the study.

Journal of Economic Literature (JEL) code F22, J24.

Keywords: international migration, labour market, return migrants, modelling.

Bevezetés

Ez a tanulmány a nemzetközi vándorlás egy kevésbé kutatott szeletét, a Magyarországra történő visszavándorlást vizsgálja. A hazatérés okaival és magyarázataival ez az írás nem foglalkozik, hanem a visszatérés hatását, így a hazatérők összetételét, munkapiaci helyzetét, migrációs prémiumát vizsgálja az adatfelvétel korlátai mellett. A folyamat megértése kulcsfontosságú a hazai munkapiacról hiányzók visszatérése, a hazatérés ösztönzése vagy az ismétlődően megfogalmazódó hazacsábítási progra-

mok eredményessége szempontjából is. Az ilyen programok a tapasztalatok szerint ritkán sikeresek (részletes áttekintést ad erről Bruzelius & Reiss, 2025). Dustmann & Görlach (2016) hangsúlyozza a visszavándorlás és az ösztönzendő folyamatok pontos megértésének fontosságát. A feladat munka- és adatigénye miatt azonban kevés ilyen kutatás volt, ami az ösztönzési programok pontatlan célzásához, ezáltal sikertelenségéhez vezet. Sok esetben holtteherhatás is érvényesül, mert leginkább azokat ösztönzik, akik egyébként is visszatérnének.

A magyar munkapiacian a vizsgált időszakban a visszavándorlás folyamatát szésségében vizsgáljuk, a makrogazdasági sokkok – így a gazdasági válság, a koronavírus-járvány, illetve a brexit következményeinek – hatásait nem különítjük el. Jelentősebb visszavándorlás olyan időszakokban jelentkezhet, amikor a válságos környezetben a hazai munkapiac felszívóképessége is gyengébb. A tapasztalatok azonban nem egyértelműek, a makrogazdasági sokkok nem okoztak automatikus hazaáramlást az EU-hoz 2004-ben, illetve azután csatlakozott országokban, így Magyarországon sem. Zaiceva & Zimmermann (2016) a 2011. évi gazdasági válság idején vizsgálta a makrogazdasági, illetve az egyéni sokkok visszatérésre gyakorolt hatását a közép- és kelet-európai tagországok migránsai¹ esetében. A várakozások eltértek a tényleges folyamatoktól, a sokkok korántsem minden esetben eredményeztek visszavándorlást. Az új tagállamok közül többeket viszonylag jobban sújtott a válság, mint a célországokat, ez – az Európai Unión belüli szabad munkavállalás feltételei mellett – a visszatérő migrációt késleltette, és le is fojtotta. Hasonló eredményre jutott Bijwaard et al. (2014), akik Hollandiában azt találták, hogy a munkanélküliség növeli a bevándorlók hazatérésének valószínűségét, míg a munkanélküliséget követő foglalkoztatási időszakok a legtöbb bevándorló esetében késleltetik azt. Minél hosszabb ideje munkanélküliek a bevándorlók, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy hazatérnek. Az Európai Unió új tagországaiból érkező bevándorlók azonban ebben kivételnek bizonyultak.

Ez a tanulmány mindenekelőtt arra a kérdésre keresi a választ, hogy az aktív korú, 18 és 59 év közötti Magyarországra hazatérők otthoni munkapiaci helyzetére van-e hatása a visszavándorlásnak, s ha igen, ez milyen dimenziókban ragadható meg. A hazatérés hatásának bemutatására – a kettős szelekciót is figyelembe véve – ideális esetben tényellentétes vizsgálatokkal adható válasz: mi történt volna, ha ugyanazok, akik most visszatértek, nem vándorolnak el? Ugyanúgy viselkedtek volna a visszatérők, ha otthon maradnak, és nem döntenek korábban az elvándorlás

¹ A migráns fogalmát a tanulmányban – a nemzetközi szakirodalomban szokásosan használt módon – az el- és visszavándorlás értékmentes szinonimájaként használjuk.

mellett? Sok esetben ilyen jelenséget nem lehet becsülni, mert nem állnak rendelkezésre olyan adatforrások, amelyek alapján a visszavándorlók és az otthon maradók összehasonlítására lenne lehetőség. Ez az írás új adatfelvételre építve ilyen tényelentétes vizsgálat segítségével tárja fel a visszavándorlás hatását a visszavándorlók munkapiaci helyzetére a hazai környezetben az adatfelvételi korlátok mellett². Tudomásunk szerint ilyen vizsgálat a korábbiakban nem készült, ebben elemzésünk módszere és eredményei is újszerűek.

A 2022. évi népszámlálás adatai szerint 5 százalék a teljes népességen belül a visszatérők aránya Magyarországon, míg a legmagasabb (7,7 százalék) a felsőfokú végzettségűeken belüli arány. Az elvándorlásban érintetteken (külföldön tartózkodók és hazatérők) belül 42, illetve 43 százalék volt a visszatérők aránya (Hárs & Simon, 2025). Ennek a visszatérő népességnek a vizsgálatára tesz kísérletet új adatfelvételünk, amely a hazatérőknek és az otthon maradóknak gondosan harmonizált, azonos struktúrát követő surveykérdéseket fogalmaz meg. A kutatási kérdés vizsgálatához két egyszerű véletlen mintavételen alapuló adatbázist hoztunk létre, amelyet a 2022. évi népszámlálás adatai alapján súlyoztunk. Az el- és visszavándorlás hazatérőkre gyakorolt hatását egy a propensityalapú és a kontrolláltregresszió-alapú becslés kombinációjára épülő robusztus eljárás (IPWRA-modell) segítségével becsültük meg. Az eredményeink szerint a hazatérésnek nincs szignifikáns hatása a hazatérők foglalkoztatottságára, ugyanakkor jelentősen növeli a vállalkozóvá válás valószínűségét és a jövedelmet.

A továbbiakban a szakirodalmi áttekintés a visszavándorlás, mindenekelőtt a kettős szelekció problémáját tekinti át, majd a kutatás céljára felépített új adatbázisunk kialakítását ismertetjük, ezt követően az eredményeket összegezve először a leíró statisztika alapján érzékelhető jelenségeket, majd a modellszámítás eredményeit mutatjuk be, végül összefoglaljuk az eredményeket, és a további kutatási tervekre is kitekintünk.

A visszavándorlás, a kettős szelekció és az endogenitás problémája

A visszavándorlást vizsgáló tanulmányok kezdetben főleg a visszatérés eredményének dokumentálására összpontosítottak. Problémát jelent azonban a tapasztalatok értékelésében, hogy az elvándorlók nem véletlen szelekcióval választódnak ki.

² A vizsgálat nem tért ki minden – az el- és visszavándorlás során alkalmazott elméletben szereplő – tényezőre, így lehetséges olyan, itt nem tárgyalt összemosó tényező, amelynek figyelembevétele az általunk bemutatott hatások mértékét módosíthatja.

Szokásosan azt feltételezik, hogy rendszerint a fiatalabb, iskolázottabb és vállalkozóbb szellemű egyének vesznek részt az elvándorlásban. Az elvándorlást azonban további tényezők is befolyásolják, ahogy erre Borjas (1987) már fontos korai cikkében rámutatott: a döntés a jövedelemnyereség mellett függ a származási és a célországok közötti relatív jövedelemmegoszlástól, valamint az emberi tőke átlagos hozamától is a származási és a célországokban. Az ilyen tényezők ignorálása az okok bemutatásában meg nem magyarázott torzítást eredményez. McKenzie et al. (2010) kísérleti helyzetben, bevándorlási lottó eredményeként Új-Zélandon dolgozók véletlen mintáját hasonlította a nem migránsokéhoz, és azt találta, hogy a migránsok pozitívan szelektálódnak mind a megfigyelt, mind a nem megfigyelt készségek tekintetében. Ennek eredményeképpen a nem kísérleti módszerek 20–82 százalékkal túlbecsülik a migrációból származó nyereséget.

A hazatérés sem független az elvándorláshoz vezető motívumoktól, az el- és a visszavándorlók szelekciójától. A visszavándorlás felerősíti az eláramlás szelekcióját. Elméletileg a visszatérő migránsok szelekciója negatív, ha a fogadó országban kudarcot vallottak, és pozitív, ha a sikeresnek bizonyultak térnek vissza (Borjas & Bratsberg, 1996). Bijwaard & Wahba (2014) azt vizsgálta, hogy inkább pozitív vagy negatív-e a szelekció, a magas vagy az alacsony jövedelmű bevándorlók távoznak-e hamarabb (ahol a jövedelem a képzettség proxyváltozója). A fejlődő országokból érkező munkavállalókat vizsgálva (Hollandiában) mind a negatív, mind a pozitív szelekcióra találtak bizonyítékot. Stark & Bloom (1991) a relatív depriváció és a szelekció szempontjára mutatott rá az el- és a visszavándorlók esetében is, míg Stark & Galor (1991) a visszatérő migránsok szándéka és motivációi közötti eltérésekre hívta fel a figyelmet.

A hazatérők vállalkozóvá válásának jelenségét találta a vizsgálatok egy jelentős része. Wahba & Zenou (2012) a vállalkozói tevékenység és a visszatérő migráció endogenitási problémájával foglalkozott, Piracha & Vadean (2010) és Batista et al. (2017) pedig a szelektivitás problémáját vizsgálták, vagyis azt, hogy nemcsak az elvándorló, hanem a visszatérő migránsok is szelektált csoportot alkotnak. Eredményeik aláhúzzák, hogy még az endogenitási és szelektivitási problémák kezelése után is a visszatérő migráció valóban erősítette a vállalkozások és mikrovállalkozások fejlődését a származási országokban. Ambrosini et al. (2011) Romániába visszavándorlók példáját vizsgálva is azt találta, hogy a visszatérők gyakran lettek vállalkozók, akiknek foglalkozásválasztása a munkapiacon elérhető függetlenséget, a mikrovállalkozásokhoz való pozitív hozzájárulást jelent.

Az egyes fejlődő országok tapasztalatai azonban eltérnek aszerint, hogy a visszavándorlás után az önfoglalkoztatás a migráció során felhalmozott tőke és szakmai tudás vagy az otthoni támogatási lehetőségek prémiuma lehet (Piracha & Vadean, 2010, Ambrosini et al., 2011) Wahba & Zenou (2012), Batista et al. 2017), vagy éppen a felhalmozott tőke hiányában az utolsó lehetőség (Kveder & Flahaux 2013). A magyarázatok azonban sokszor hiányosak, meg nem magyarázott torzító tényezőket sejtethetünk az eltérések mögött.

A visszatérők és az otthon maradtak közötti bérkülönbségeket vizsgáló szakirodalmi megközelítés fő kérdése, hogy a migránsok számára megtérül-e a migráció azáltal, hogy visszatérésüket követően magasabb jövedelmet érnek el. Ezek az összehasonlítások azonban sokszor nem veszik figyelembe, hogy a keresetek és a migrációs tapasztalatok közötti összefüggés a visszatérő egyének önszelekcióját, valamint a migráció időtartamának endogenitását is tükrözi. Wahba (2015) a lehetséges szelekciós torzítások ellenőrzése után is igazolja a visszatérők bérprémiumát egyiptomi migránsok példáján, és megmutatja a kivándorlás és a visszatérő migráció szelekciója ellenőrzésének jelentőségét is a becslésekben. A migráció kettős szelektivitásának figyelmen kívül hagyása túlbecsülné a visszatérő migrációnak a visszatérők bérprémiumára gyakorolt hatását, mivel a migránsok pozitívan szelektálódnak a nem migránsokhoz képest, de a visszatérők negatívan szelektálódnak a migránsok között. Mexikóban a visszatérő migránsok jelentősen többet keresnek, mint a nem migránsok, de ez a prémium a migráció előtti képességbeli különbségek, nem pedig az emberi tőke gyarapodásának az eredménye lehet (Lacuesta, 2010). A Mexikóba való visszatérés után Reinhold & Thom (2013) is a munkavállalók bérére gyakorolt szignifikánsan pozitív hatást talált a visszatérők esetében, és azzal érvelt, hogy ezt a szerzett szakmaspecifikus munkatapasztalat okozza. A visszatérés migrációs tapasztalatának a prémiuma azon migránsok esetében a legnagyobb, akik a célsországban (az Egyesült Államokban) olyan foglalkozásokban dolgoztak, amelyek megfelelnek a jelenlegi otthoni (mexikói) foglalkozásuknak. Carletto & Kilic (2011) a visszatérő migrációnak a visszatérők foglalkozási mobilitására gyakorolt hatását – mint migrációs prémiumot – becsülte. A nem migránsokkal összehasonlítva Albániában a kivándorlás és a visszatérés nem véletlenszerű jellegét instrumentális változók segítségével kontrollálva azt találták, hogy a korábbi migrációs tapasztalat növeli a felfelé irányuló foglalkozási mobilitás valószínűségét. A közép és kelet-európai új EU-tagországok esetében, ahol a fejlődő országoktól eltérő helyzetet jelent a munkaerő szabad áramlásának a lehetősége, ilyen feltételek mellett vizsgálták a vándorlást. A kutatások Lengyelországban (Coniglio & Brzozowski, 2018) és Szlovákiában

(Kureková & Žilincíková, 2023) is azt találták: a nem realizált bérnyereséget éppen az okozza, hogy a hazatérők nem a külföldön felhalmozott tudásnak megfelelő hazai munkahelyen dolgoztak, illetve a magasabb státusú hazai munkahely nem ismerte el a külföldön töltött időt és az ez idő alatt felhalmozott más irányú tudást és tapasztalatot. Valójában a külföldön elszenvedett szakképzettség-leértékelődés (*brain waste*) és túlképzettség a visszatéréskor is hasonló veszteséget okoz.

Módszer

Új adatfelvétel a hazatérők vizsgálatára

A hazatérők vizsgálatára új adatfelvételt terveztünk oly módon, hogy a hazatérő és az otthon maradt aktív korú népesség körében lényegében hasonló, egymásnak megfeleltethető kérdésekből álló online kérdőívet készítettünk a szakirodalom alapján ismert kérdések és sajátosságok figyelembevételével. A kérdezés nyomán létrehozott adatbázis alapján lehetővé vált a tényellentétes vizsgálat.³ A visszavándorlókat (továbbiakban: hazatérők) lehatároltuk: a *kutatás célcsoportjába* azokat az aktív korúakat soroltuk, akik 18–59 évesek, és hazaérkezésük előtt korábban tartósan külföldön éltek vagy dolgoztak, magyar állampolgárok, egybefüggően (vagy rendszeresen ingázva), életvitelszerűen legalább 6 hónapot töltöttek külföldön, és a kérdezés időpontja előtt *legalább 6 hónapja* hazatértek, és Magyarországon éltek.

A lehatárolás alapján kizártuk a vizsgálatból a rövid idejű ösztöndíjasokat és a nyugdíjasként hazatérőket (ezért csak 18–59 éveseket kérdeztünk), azokat, akik gyerekként (tanulóként) külföldön éltek és hazatértek, valamint a második generációs és a diaszpórába tartozó hazatérőket. Tehát a hazatérők *célcsoportja* a 18–59 éves, korábban legalább 6 hónapig életvitelszerűen külföldön élő vagy dolgozó emberekből áll. Az *otthon maradók* pedig azok a 18–59 évesek, akik korábban nem éltek vagy dolgoztak legalább 6 hónapig életvitelszerűen külföldön.

A tanulmányban bemutatott tényellentétes modellekhez a célcsoportot tovább szűkítettük, ugyanis az endogenitás elkerülése érdekében a személyes tényezőket az otthon maradók körében retrospektív módon, az elvándorlás átlagos életkorának megfelelően mértük. Az elvándorlók átlagos életkorát korábbi kutatásaink alapján 28 évre becsültük. Ennek megfelelően a tényellentétes modellek esetében a célcsoportot a 28–59 éves korosztályra szűkítettük.

³ A kérdezést a Medián Közvélemény- és Piackutató Kft.-vel együttműködve végeztük, az adatfelvétel 2023 júniusa és augusztusa között történt.

A hazatérők vizsgálatához a 18 éven felüli népességben végzett egyszerű véletlen mintavételen alapuló telefonos adatfelvételt ($N = 14\,602$) követően szűrőkérdést alkalmaztunk (a feltételeknek megfelelő válaszadók száma 1308 fő volt). A kérdőív kérdéseire válaszolók száma 1003 fő volt, míg 305 fő esetében a kitöltés csak részleges volt (ezek az esetek az elemzésben nem szerepelnek). Az egyes társadalmi csoportokban tapasztalható eltérő válaszadási hajlandóság miatt kialakuló torzítás kezelése érdekében egy azonos mintavételi eljárással, azonos időben a 18 éven felüli magyar népesség körében felvett 2009 fős egyszerű véletlen mintán a 2022. évi népszámlás adatai alapján ötdimenziós súlyt hoztunk létre (nem, korcsoport, iskolai végzettség, régió, településtípus). A létrehozott súlyszámokat alkalmaztuk a hazatérők mintáján (a súlyképzéshez használt egyes tényezők összes lehetséges kombinációja szerint).

Az otthonmaradók célcsoportjának vizsgálatához szintén egyszerű véletlen mintavételen alapuló telefonos adatfelvételt alkalmaztunk ($N = 2973$), ebben az esetben azokat kiválasztva, akik nem tagjai a hazatérő célcsoportnak (a feltételeknek megfelelő válaszadók száma 1079 fő volt). A kérdőív kérdéseire válaszolók száma 1015 fő, míg a részlegesen válaszolók száma 64 fő volt. A súlyozási eljárás a fent leírtakhoz hasonlóan történt.

A vizsgált tényezők

Elemzésünkben az egyéni jellemzőket (nem, kor iskolai végzettség, szülő munkaerőpiaci státusza, lakóhely régiója, településtípusa), a nyelvtudást (szintje, nyelve), a családi állapotot, a családtag támogatását és a végzett munka képzettség-igényét vettük figyelembe. Egyes tényezőket több időpontban (jellemzően a gyermekkorra vonatkozóan, a migrációt megelőzően, illetve 28 éves korban,⁴ a migráció alatt, illetve az adatfelvétel időpontjában) is mértünk (részletesen lásd online függelék *1. melléklet*).⁵ Vizsgáltuk továbbá a válaszadó munkaerőpiaci státuszát, azt, hogy vállalkozóként dolgozik-e, illetve a teljes jövedelmét az adatfelvétel időpontjában.

Az elemzés módszere

Első lépésként bemutatjuk a hazatérők és az otthon maradók közötti eltéréseket a vizsgált változók alapján. A két csoport közötti eltéréseket az egyes vizsgált té-

⁴ Az átlagos elvándorlási kor korábbi kutatások és a jelenlegi adatfelvétel alapján – amint erre fentebb már utaltunk – 28 év körül van, ezért választottuk ezt a kort a tényellentétes modell kialakításakor az otthon maradó mintához az adatfelvételben.

⁵ Az online függelék a https://kopintalapitvany.hu/wp-content/uploads/2025/05/Fuggelek_Hars-Simon.pdf linken érhető el.

nyezők megoszlásának különbségeként értelmeztük százalékpontban. A mintavételi hiba hatásának tesztelésére khi-négyzet-próbát használtunk.

A jövedelmi, a foglalkoztatottsági és a vállalkozói kimenetek oksági becsléséhez az inverz valószínűségi súlyozással korrigált kontrollált regressziós becslés (IPWRA) módszerét alkalmaztuk. Az IPWRA-modell, amely a duális robusztusság (*double robustness*) elvén alapul, ötvözi a propensityalapú súlyozott hatásbecslést és a kontrollált regresszió módszerét. Az így felépített modellek megbízható eredményt adnak, ha legalább a kezelési modell (*treatment model*) vagy a kimeneti modell (*outcome model*) helyesen specifikált (Wooldridge, 2010). A módszer lehetővé teszi a visszatérés hatásának oly módon történő becslését, hogy közben figyelembe vesszük a szelekciós torzításokat és a háttérváltozók eltérő eloszlását az itthon maradók és hazatérők csoportjában.

Az IPWRA-modell két lépésből áll. Az első lépésben logisztikus regresszió segítségével modellezzük az el- és visszavándorlás kettős szelekciós hatását. A modell egyenlete a következő:

$$\ln\left(\frac{p(i_v = 1)}{p(i_v = 0)}\right) = b_0 + \sum_{i=1}^I b_i x_i + u \quad (1)$$

Ahol

- i_v a visszavándorlást mérő indikátorváltozó (visszavándorlók esetén értéke: 1)
- x_i i -edik bemenő változó
- b_0 intercept
- b_i i -edik bemenő változó regressziós együtthatója
- u hibatag

A logisztikus regresszió eredményeit a kettős szelekció modellezéseként értelmezve is bemutatjuk. A logitmodell alapján az adott bemenő változók segítségével megbecsüljük a hazatérővé válás valószínűségét mind a kezelt (hazatérő), mind a kontroll (otthon maradó) csoportban. A becslt valószínűségek reciproka alapján (inverz valószínűség) az otthon maradók csoportjára súlyt hozunk létre.

Az IPWRA-módszer második lépéseként a hazatérés hatását a kimenő változónak megfelelő modell (lineáris regresszió, illetve logisztikus regresszió) segítségével becsljük, a leírt súly felhasználásával, illetve a kimenő változónak megfelelő kontrollváltozók alkalmazásával. A modell egyenlete a foglalkoztatottság, illetve a vállalkozóvá válás esetén a következő:

$$\ln\left(\frac{p(y=1)}{p(y=0)}\right) = b_0 + \sum_{i=1}^I b_i x_i + i_v + u \quad (2)$$

Ahol

y a vizsgált kimenő változó (foglalkoztatottság, illetve vállalkozás)

i_v a hatást mérő indikátorváltozó

Minden más jelölés a korábban leírtakkal azonos.

A modell egyenlete a jövedelemhatásra vonatkozóan:

$$\log_{10}(y) = b_0 + \sum_{i=1}^I b_i x_i + i_v + u \quad (3)$$

Ahol

$\log_{10}(y)$ a nettó jövedelem logaritmusa

i_v a hatást mérő indikátorváltozó

Minden más jelölés a korábban leírtakkal azonos.

A logitmodellek esetén a modellilleszkedést Hosmer–Lemeshow-teszttel (Hosmer et al., 2013) vizsgáljuk, a modell bemutatásához a marginális becslést közöljük a rájuk vonatkozó hipotézisvizsgálat eredményeivel, a modell magyarázóerejét McFadden R^2 segítségével jellemezzük. A lineáris regressziós modellek esetén a regressziós együtthatókat és a rájuk vonatkozó hipotézisvizsgálat eredményét közöljük. A lineáris regressziós modell magyarázóerejét a determinációs együttható (R^2) segítségével jellemezzük.

Az IPWRA-modell alkalmazhatóságának ellenőrzésére többlépéses eljárást alkalmaztunk. Először vizsgáltuk a közös alátámasztottság (*common support*) teljesülését, amely az oksági hatásbecslés egyik előfeltétele. A *propensity score* eloszlását ábrázoltuk a kezelési és kontrollcsoportban külön-külön, a logitmodell alapján.

Másodszor egyensúlyvizsgálatot végeztünk a magyarázóváltozók standardizált átlagkülönbségeire (SMD) a kísérleti és kontrollcsoportban a súlyozott mintán. Az egyensúlyvizsgálat eredményeként Austin (2009) ajánlásai alapján a leíró statisztikákat is tartalmazó részletes táblázatot közlünk. Az SMD indikatív határértékeként a 0,1-es értéket alkalmazzuk, értékelve ugyanakkor a leíró statisztikákban mért eltéréseket is. Az egyensúlyvizsgálat során esetleg nagyobb eltérést mutató változókat az IPWRA második modelljeiben feltétlenül szerepeltetjük, így ezeknek a változóknek a hatásra gyakorolt esetleges torzítását minimalizáljuk.

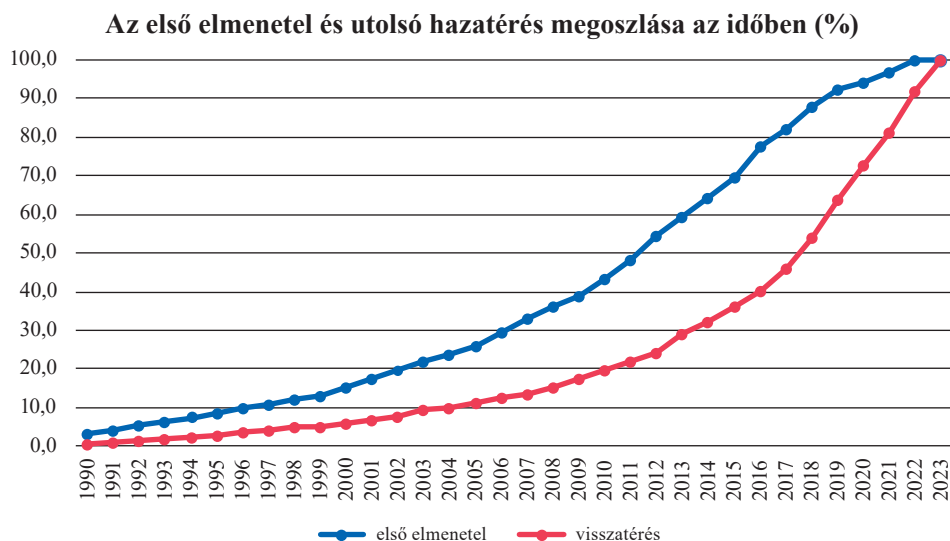
A statisztikai elemzésekhez Stata 14 szoftvert használtunk. Minden hipotézisvizsgálatot 5 százalékos elsőfajúhiba-szint mellett végzünk el.

Eredmények

Az elvándorlás és a hazatérés dinamikája

A KSH-statisztikákhoz hasonlóan a vizsgált reprezentatív mintánk alapján azt láttuk, hogy a visszatérők bizonyos késéssel erősen koncentrálnak az elvándorlás növekedését követő időszakban. A mintánkban a hazatérők felének első elvándorlása 2011 után történt, a hazatérők fele 2017-2018-ig hazatért. Az elmenetel és a hazatérés időbeli megoszlását mutatja az 1. ábra.

1. ábra

Forrás: Saját adatfelvétel.

Az el- és visszavándorlás nem egyszeri és állandó állapot. Bizonytalan, hogy a hazatérők mennyire mobilak, milyen szándékkal tértek haza, és összességében a hazai népesség tagjai – mintánk alapján becslve – milyen arányban gondolkodnak arról, hogy a jövőben otthon maradnak vagy ismét külföldre mennek. Az ezt firtató kérdésekre adott válaszok szerint a visszatérők egyértelműen mobilabbak az otthon maradóknál: a teljes népesség tagjainak 70 százaléka egyáltalán nem gondolja, hogy egy éven belül hosszabb időre külföldre menne, ez a hazatérők körében 60 százalék, az otthon maradók esetében 80 százalék. A többiek nagy része inkább csak gondolkodik az elvándorláson, míg azok aránya, akik már tettek is lépéseket, vagy már

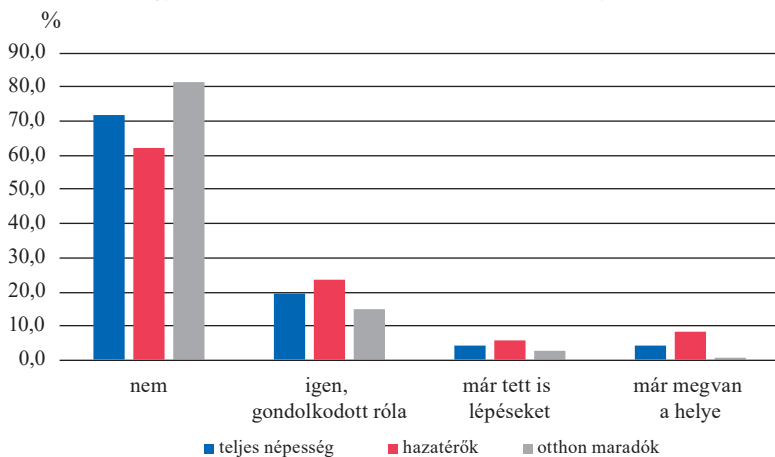
megvan a helyük is, az egész népességben alig 10 százalék, a visszatérők esetében 15 százalék és az otthon maradók esetében kevesebb mint 5 százalék (2.a. ábra).

2. ábra

Migrációs elképzelések a népességben

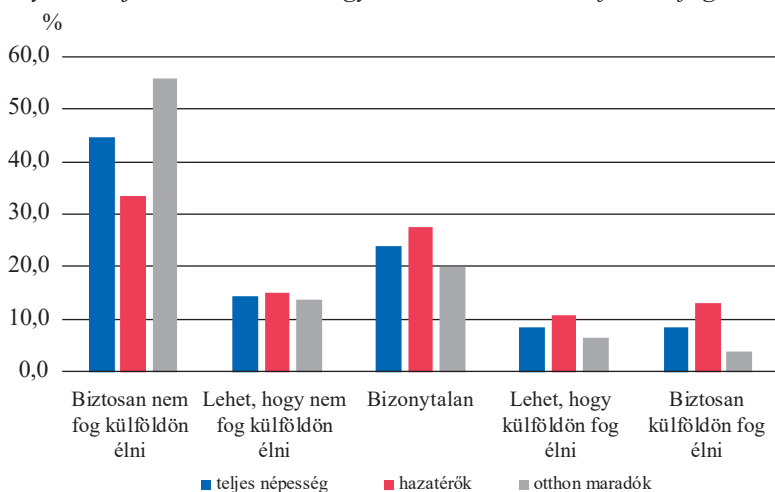
(Százalék)

2.a. Szándékozik-e egy éven belül (ismét) hosszabb időre külföldre menni?

$\chi^2 = 123,069$, sig = ,000, N = 1982

2.b. Mennyire tartja valószínűnek, hogy három év múlva külföldön fog élni?

$\chi^2 = 123,825$, sig = ,000, N = 2008

Forrás: Saját adatfelvétel.

Változnak az arányok, hogyha hosszabb időtávra vonatkozó kérdést teszünk fel. A népesség alig több mint fele (56 százalék) tartja biztosnak vagy nagyon valószínűnek, hogy a távolabbi jövőben, három év múlva sem fog külföldön élni: az arány a hazatérők, illetve az otthon maradók esetében 45, illetve 65 százalék. Azok aránya viszont, akik úgy gondolják most, hogy három év múlva biztosan vagy nagyon valószínűleg külföldön fognak élni, a teljes népességben 20 százalék, a visszatérők között 25 százalék, az otthon maradók esetében 12,5 százalék (2.b. ábra).

Hazatérők és otthon maradók – leíró statisztikák

A hazatérők és az otthon maradók csoportja közötti eltérést először a leíró statisztika eszközével különböző dimenziók alapján, a két csoporton belüli megoszlások eltéréseivel mutatjuk be. Ahol a visszatérőkön belüli arány magasabb azokénál, akik otthon maradtak, első látásra ezt a hazatérés eredményének vélhetjük. De ez nem egyértelmű, hiszen azok térhetnek haza nagyobb arányban, akik nagyobb arányban is mentek el, s azok kevesebben, akik eredetileg sem gondolkodtak erről. Jelentős lehet továbbá a kettős szelekció hatása. A külföldi sikeresség csökkentheti a visszavándorlók arányát, míg az elvárt siker elmaradása növelheti azt. Mindez különböző csoportonként eltérő is lehet. Fontosnak tartjuk az ilyen egyszerű megközelítés bemutatását, amely gyakran a közvélekedésben megjelenő érvelés – és nemegyszer az ebből levont következtetések – alapjául szolgál. A leíró statisztika alapján néha váratlan, a lentebb bemutatott, a kettős szelekciót leíró független hatásokat vizsgáló modellektől eltérő kép rajzolódik ki, amint ezt az *Összefoglalás, következtetések* című fejezetben összegezzük. (A megfelelő ábrákat az online függelék 2. melléklete tartalmazza.)

A *demográfiai tényezőket* vizsgálva az otthon maradókön belüli arányhoz képest a hazatérők között magas a férfiak aránya (17 százalékpont az eltérés), és az idősebb, különösen a 40–49 éves korcsoportba tartozóké is (10 százalékpont eltérés), míg a fiataloké határozottan elmarad az otthon maradók arányától. A hazatérők között magasabb a felsőfokú végzettségű, különösen a legalább mesterszakot végzettek aránya is (8 százalékponttal), míg az alacsonyabb, különösen az alapfokú végzettséggel rendelkezőké marad el a leginkább az otthon maradók arányától (online függelék 2. melléklet, 1. ábra).

A *lakóhellyel* kapcsolatban azt feltételeztük, hogy a magyarországi lakóhely földrajzi meghatározottsága közvetve vagy közvetlenül hatással lehet a visszatérők későbbi döntéseire. Az otthon maradók körében valóban magasabb azoknak az ará-

nya, akik a migráció előtt, illetve 28 éves korban Közép-Magyarországon éltek, míg a migrációt megelőzően vagy 28 éves korban más régióban élők aránya a hazatérők körében volt nagyobb, az eltérés azonban minden esetben nagyon kicsi volt (online függelék 2. melléklet, 2. ábra).

A *családi kapcsolatok*, így mindenekelőtt a családi állapot is összefügg a visszatéréssel. Az elvándorlás előtt, illetve 28 éves korban egyedülállók aránya magasabb a visszatérők, mint az otthon maradók között (mintegy 25 százalékponttal), míg a házasok aránya éppen fordítva, az otthon maradók között magasabb (28,5 százalékponttal). A kapcsolatban élők esetében az arány alacsony. A nem együtt élő családtag támogatásának a tényét és a mértékét is vizsgáltuk a migráció alatt, illetve 28 éves korban, azt feltételezve, hogy a támogatás a családi kapcsolat szorosságát és fontosságát mutatja. A nem együtt élő családtagjaikat jövedelmük magas arányával (több mint 30 százalékaival), illetve 30 százaléknál kevesebbel támogatók aránya is az otthon maradókéhoz képest magasabb (11-11 százalékponttal) a visszatérőkön belül, míg azok aránya, akik egyáltalán nem támogatják otthoni családtagjaikat, az otthon maradók között lényegesen (22 százalékponttal) magasabb, mint a visszatérők között (online függelék 2. melléklet, 3. ábra).

A *nyelvtudás* a talán leggyakrabban említett tényező, amelyről azt véljük, hogy befolyásolja a migrációt. A feltételezés mögött az áll, hogy aki tud idegen nyelvet, az könnyebben mozdul, és sikeresebben találja meg külföldön a lehetőségét. Tóth & Vitáloš (2024) árnyaltabb képet ad Európára, figyelembe véve a foglalkozások közötti heterogén hatásokat: a nyelvtudás szignifikánsan pozitív hozadékát csak a közepes képzettséget igénylő foglalkozások esetében mutatta ki, így a kékgalléros munkakörök a helyi nyelv és az angol nyelv ismeretét egyaránt díjazták, míg a fehér-galléros munkakörökben csak az angol nyelvtudás eredményez szignifikánsan magasabb jövedelmet. Ezek a becslések összhangban vannak a bevándorlók foglalkozási szelekciójával, és azt sugallják, hogy a nyelvtudás és a munkahelyi készségek között komplementaritás van. A visszatérők szelekciójáról tapasztalt kép összecseng a fentiekkel. A német és ettől elmaradva az angol nyelv tudása a migráció előtt, illetve 28 éves korban az otthon maradókhoz képest jelentősen magasabb arányú a hazatérők körében (35, illetve 20 százalékponttal). A két nagy célország nyelvén túl más nyelv ismerete nem mutat ilyen összefüggést. A nyelvtudás hiánya magasabb arányú az otthon maradók, mint a hazatérők körében (24 százalékponttal). A magasabb szintű nyelvtudás a migráció előtt, illetve 28 éves korban szintén a visszatérők között a magasabb, de az eltérés kisebb (közel 10 százalékpont az anyanyelvi szintű, a munkahelyen, hivatalban magát megértetni tudók, s kevéssel ettől elmaradva a

magát jól megértetni tudók esetében). Az idegen nyelvet egyáltalán nem tudó visszatérők aránya 20 százalékponttal elmarad az otthon maradókétól (online függelék 2. melléklet, 4. ábra).

Végül a *munkapiaccal való kapcsolatot* vizsgálva a szülők gyermekkorban végzett tevékenysége összefüggést mutat a visszavándorlók munkapiaci helyzetével. Akinek gyermekkorban alkalmazottak voltak a szülei, azok aránya a hazatérőkhöz képest az otthon maradók körében magasabb volt, bár az arány kicsi, míg akiknek a szülei gyermekkorban vállalkozók vagy önfoglalkoztatók voltak, azok aránya nagyobb a hazatérők, mint az otthon maradók között (közel 6 százalékponttal). A gyermekkorban munkanélküli szülők aránya nem tért el szignifikánsan a két csoportban. A munkaerőpiaci tevékenységet a munka képzettségigényével vizsgáltuk, feltételezve, hogy így a tényleges és nem a formális képzettséget látjuk a migráció előtt, illetve 28 éves korban. A leginkább az ekkor középfokú, ettől elmaradva a felsőfokú s nagyon alacsony arányban a szakképzettséget nem igénylő tevékenységet végzők esetében a hazatérők aránya elmarad az otthon maradókétól, míg azok aránya, akik nem dolgoztak akkor, a hazatérők körében volt magasabb (online függelék 2. melléklet, 5. ábra).

A modellekben – azok endogenitása miatt – nem használtuk ugyan a fenti *tényezők dinamikus változásának* a változóit, a leíró statisztikák szerint látható hatásokat azonban hasznos bemutatni.

A *lakóhelyváltozás* hatása nem bizonyult erősnek. Az otthon maradók, illetve a visszatérők megoszlása az eltérő életszakaszokban a településtípusok közötti mobilitás szerint nem vagy alig mutatott szignifikáns összefüggést, szemben a lakóhely településtípusa szerinti – fentebb rögzített – eltérésekkel. A településtípus változtatása a gyermekkor és a migráció előtti időszak, illetve a 28 éves kor között egyáltalán nem bizonyult szignifikánsnak a hazatérők és az otthon maradók megoszlásainak eltérésében, és a jelenhez képest is alig volt szignifikáns ez a különbség. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a hazatérőkön belüli aránynál az otthon maradók körében magasabb azoknak az aránya, akik nem változtattak településtípust (4,5 százalékponttal). Az eltérő foglalkoztatási rátájú régiók közötti mobilitás alapján a migráció, illetve a 28 éves kori állapot és a jelenlegi összevetésében az eltérés szignifikáns. A hazatérők aránya a lefelé mobil csoportban számottevően (5 százalékponttal) magasabb, mint az otthon maradók csoportjában (online függelék 2. melléklet, 6. ábra).

A *családiállapot-változás* (azaz egyedülálló volt vagy lett a vizsgált személy) is jelentősen (több mint 20 százalékponttal) magasabb az otthon maradókhoz képest a

hazatérők körében, ha az az első külföldi tartózkodás, illetve 28 éves kor és a jelen között történt (online függelék 2. melléklet, 7. ábra).

A *nyelvtanulás* is dinamikus változó, ha a migráció alatt, illetve 28 éves kor után kerül erre sor. Ebben az esetben a migrációs időszakban (az elvándorlás, illetve 28 éves kor után) nyelvet tanuló visszatérők aránya mintegy 10 százalékponttal magasabb az otthon maradókénál (online függelék 2. melléklet, 8. ábra).

Végül a *munkapiaccal kapcsolatos változók* szerinti különbségek feltérképezésekor a migráció idején, illetve 28 éves kor után képzettséget szerzőket és nem szerzőket hasonlítjuk össze. Azok aránya, akik a migráció időszaka alatt nem szereztek szakképzettséget, magasabb a visszatérők, mint az otthon maradók körében, az eltérés számottevő (közel 30 százalékpont), míg azoknak az aránya, akik ekkor szakképzettséget szereztek, jelentősen (több mint 20 százalékponttal) alacsonyabb a visszatérők, mint az otthon maradók között. Azok aránya, akik ebben az időszakban felsőfokú végzettséget szereztek, szintén kisebb a visszatérők, mint az otthon maradók között, de messze elmarad a szakképzettséget szerzőkétől. Azt is vizsgáltuk, mekkora hatást mutat a foglalkoztatottság szempontjából regionális mobilitás a migráció előtthöz képest. Az, aki lefelé mobil volt, nagyobb arányban volt visszatérő, míg a felfelé mobilak kisebb arányban, de az eltérés szerény volt (online függelék 2. melléklet, 9. ábra).

Modellszámítások

A hazatérő és az otthon maradt aktív népesség tényellentétes összehasonlítására alkalmas adatbázisunk alapján egy alapmodellben a kettős szelektivitást, majd a hazatérés foglalkoztatásra, illetve vállalkozásra gyakorolt hatását, valamint a hazatérés jövedelemnyereségét elemeztük.

A kettős szelekció hatását a már leírt bemenő változókkal logisztikus regresszió segítségével modelleztük. Módszertani szempontból a kettős szelekciós modell nem tesz különbséget az elvándorlás szelekciós hatása és a visszavándorlás második szelekciós hatása között. (Egyes változók megfigyelt hatását inkább tulajdoníthatjuk az elvándorlásra, míg másokat a visszavándorlásra gyakorolt hatás következményének.) Bár a logisztikus regresszió a hatásvizsgálathoz vezető IPWRA-modell első lépése, az eredmények a kettős szelekció modelljeként önmagában is tanulságosak lehetnek a migrációs folyamat megértéséhez.⁶ A modell

⁶ Folyamatban lévő kutatásunk egy későbbi szakaszában az addigra lezáruló, külföldön élők körében végzett adatfelvétel és a jelen elemzésben bemutatott két adatfelvétel segítségével a teljes migrációs folyamatot tudjuk majd vizsgálni a kettős szelekciós folyamat lépéseinek modellezésével.

illeszkedése a Hosmer–Lemeshow-teszt alapján elfogadható volt ($\chi^2 = 0,628$; $p = 0,774$), a modell magyarázó ereje McFadden R^2 alapján 0,195.

1. táblázat

Az el- és a visszavándorlás kettős szelekciója, logisztikus regressziós modell, szignifikáns tényezők⁷

Változó	Hatás	St. hiba	Sig.
Nem (ref.: nő)			
férfi	0,154	0,025	***
Iskolai végzettség a migráció előtt, illetve 28 éves korban (ref.: 8 általános)			
Szakképzettség érettségi nélkül	0,097	0,054	
Szakképzettség érettségivel	0,077	0,055	
Érettségi szakképzettség nélkül	0,084	0,059	
Diploma (alapfok, főiskola)	0,151	0,058	**
Diploma (legalább mesterszak, egyetem)	0,227	0,061	***
Régió a migráció előtt, illetve 28 éves korban (ref.: Észak-Magyarország)			
Közép-Magyarország	−0,068	0,052	
Közép-Dunántúl	−0,084	0,053	
Nyugat-Dunántúl	−0,112	0,054	*
Dél-Dunántúl	−0,012	0,057	
Észak-Alföld	−0,063	0,046	
Dél-Alföld	−0,050	0,051	
Idegennyelv-tudás szintje a migráció előtt, illetve 28 éves korban (ref.: egyáltalán nem beszélt idegen nyelvet)			
Megértette magát hétköznapi szituációkban	0,137	0,042	***
Munkahelyen, hivatalban is megértette magát	0,220	0,046	***
Anyanyelvi, közel anyanyelvi szint	0,346	0,058	***

⁷ A modell összes tényezőjét bemutató táblázat az online függelék 3. mellékletében található.

Változó	Hatás	St. hiba	Sig.
Családi állapot migráció előtt, illetve 28 éves korban (ref.: egyedülálló)			
Házasság volt	−0,250	0,028	***
Kapcsolatban élt	−0,110	0,032	***
Özvegy, elvált volt	0,001	0,067	
Munkaképzettség igénye migráció előtt, illetve 28 éves korban (ref.: nem dolgozott ekkor)			
Nem igényelt szakképzettséget	0,294	0,040	***
Középfokú szakképzettséget igényelt	0,165	0,045	***
Felsőfokú végzettséget igényelt	0,153	0,040	***
Családtagok támogatása a migráció alatt, illetve 28 éves korban (ref.: nem támogatott családtagot)			
Évente a jövedelme legfeljebb 30 százalékkal	0,093	0,028	***
Évente a jövedelme több mint 30 százalékkal	0,321	0,041	***

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$ $N = 1687$ McFadden $R^2 = 0,195$

Forrás: Saját adatfelvétel.

Az 1. táblázat tartalmazza a modell szignifikáns hatást mutató bemenő változóit. Az *egyéni tényezők* közül a nem és az iskolai végzettség bizonyult szignifikáns tényezőknek, a szülői háttér és a korcsoport nem. A férfiak 15,4 százalékponttal nagyobb valószínűséggel válnak visszatérővé, mint a nők. Az iskolai végzettség esetén csak a diplomával rendelkezők (alap-, illetve mesterképzés) esetén volt szignifikánsan magasabb a hazatérővé válás valószínűsége a legfeljebb általános iskolai végzettséghez képest. A *lakóhelyre vonatkozó változók* közül a településtípus esetén az eltérés nem volt szignifikáns, azonban a lakóhely migrációt megelőző (illetve 28 éves korban jellemző) régiója már jelentős eltérést eredményezett a visszatérővé válás valószínűségében. E tényező szempontjából Észak-Magyarországhoz képest a nyugat-magyarországi lakóhely esetén 11,2 százalékponttal alacsonyabb volt a visszatérővé válás becsült valószínűsége. A *nyelvtudás* a várankozásoknak megfelelően jelentős eltérést okozott a visszatérővé válás valószínűségében. A nyelvtudás magasabb szintje magasabb visszatérővé válási valószínűséggel járt együtt (az eltérés a nyelvet nem beszélőkhöz képest 13,7–34,6 százalékpont). A beszélt nyelv ugyanakkor nem bizonyult meghatározó tényezőnek: sem az angol, sem a német nyelv ismer-

rete nem befolyásolta szignifikánsan a visszatérővé válás valószínűségét. A *családi tényezők* közül a családi állapot (a házasok visszatérővé válásának valószínűsége az egyedülállókénál 25 százalékponttal kevesebb), illetve a nem együtt élő családtag jelentősebb mértékű támogatása esetén tapasztalható szignifikáns eltérés (a családtagjukat jövedelmük legalább 30 százalékaival támogatók visszatérővé válásának valószínűsége 32,1 százalékponttal magasabb, mint a családtagot nem támogatóké). A *munkapiaci tényezők* közül a migráció előtti munka a visszatérővé válás jelentősen magasabb valószínűségével járt együtt (marginális hatás 15,3–29,4 százalékpont), ugyanakkor a munka képzettségigényének növekedése a visszatérővé válás alacsonyabb valószínűségével járt együtt.

Tanulmányunk célja az el- és visszavándorlás visszavándorlók munkapiaci helyzetére gyakorolt hatásainak a feltárása, illetve a visszavándorlás esetleges hatásainak azonosítása. A hatásvizsgálathoz használt IPWRA-modellek eredményei megbízhatónak tekinthetők, mivel a becslés alapfeltételei teljesültek. A *propensity score* eloszlása alapján megállapítható, hogy a kezelt és nem kezelt megfigyelések között megfelelő közös tartomány (*common support*) áll rendelkezésre (online függelék 4. melléklet, 1. ábra). A súlyozás utáni egyensúlyvizsgálat (online függelék 4. melléklet, 1. táblázat) pedig azt mutatja, hogy a magyarázó változó standardizált átlagkülönbsége két változó kivételével 0,1 alatt maradt, csökkentette a szelekciós torzítás lehetőségét. A migráció előtti iskolai végzettség változónál a legalacsonyabb iskolai végzettség esetén az arányeltérés 3 százalékpont (SMD = 0,102), míg a migráció előtti munka képzettségigénye változónál a nem dolgozók esetében az arányeltérés 7 százalékpont volt (SMD = 0,171). Mindkét változót beemeltük az IPWRA második regressziós modelljeibe, így csökkentettük az esetleges kiválasztási torzítás súlyozással nem kompenzált hatását.

Az alábbiakban három, a munkapiac szempontjából fontos jellemzőre gyakorolt hatás vizsgálatának eredményeit mutatjuk be. A visszatérés foglalkoztatottságra, vállalkozóvá válásra, illetve jövedelemre gyakorolt hatását mértük egy-egy IPWRA-modell segítségével. A propensitybecslő logitmodell az előzőekben leírt kettős szelekciós modell bemenő változóit tartalmazta mindhárom esetben, míg a második regressziós modell az eredményváltozótól függően kis mértékben különbözött.⁸

⁸ A következő változók minden modellben szerepeltek: nem, korcsoport, iskolai végzettség, településtípus, régió, nyelvtudás szintje, angol nyelvismeret, német nyelvismeret, családi állapot, a munka képzettségigénye, nem együtt élő családtag támogatása (minden esetben a migráció előtt, illetve 28 éves korban, a családtag támogatása esetében a migráció alatt, illetve 28 éves korban).

Eltérés a foglalkoztatottságmodellben: „a szülő munkanélküli volt” változó is szerepelt.

Eltérés a vállalkozóvá válás modellben: „a szülő vállalkozó volt” változó is szerepelt.

2. táblázat

A hazatérés hatása a hazatérők munkapiaci helyzetére⁹

	Marginális hatás (százalékpont)	Konfidenciaintervallum (95%)		Sig.
		Alsó határ	Felső határ	
Foglalkoztatottság	10,9	-12,8	34,6	
Vállalkozóvá válás	7,6	3,4	11,8	***
Jövedelemnyereség	18,0	7,4	29,6	***

Forrás: Saját adatfelvétel.

A 2. táblázat összefoglalja a három modell főbb eredményeit. Minden esetben a hatást jellemezzük, illetve a mintavétel bizonytalanságából fakadó intervallumbecslést közlünk a számított szignifikanciaszint mellett.

A foglalkoztatottságot vizsgáló modellben a visszatérés hatása nem szignifikáns, azonban a marginális hatás alapján egy nagyobb minta akár szignifikáns eredményhez is vezethet. (A becsült marginális hatás alapján a foglalkoztatottság valószínűsége a visszatérők esetén 10,9 százalékponttal magasabb, ez a hatás azonban nem szignifikáns).

A hazatérés vállalkozóvá válásra gyakorolt hatását mérő modell szerint a hazatérők vállalkozóvá válásának valószínűsége (minden más vizsgált tényező azonossága esetén) 7,6 százalékponttal magasabb (CI 95 százalék: 3,4–11,8) az otthon maradók esetén tapasztalhatónál. A modellben „a szülő vállalkozó volt” változó is szerepelt (utóbbi ebben az otthon maradók esetén szignifikáns is volt), ezek megfelelő kontrollt biztosítottak ahhoz, hogy a visszatérés *ceteris paribus*-hatását közelítsük.

A jövedelemnyereséget vizsgáló modell alapján a hazatérés szignifikáns hatást gyakorol az adatfelvétel idején szerzett jövedelemre. Mivel a modellben – annak lognormálist közelítő eloszlása miatt – a jövedelem logaritmusát használtuk, a marginális becslések is a jövedelem logaritmusában voltak kiszámíthatók, az adatokat – a könnyebb érthetőség érdekében – forintban értelmezhető jövedelemmé konvertáltuk. A hazatérés marginális hatása (minden egyéb tényező azonossága esetén) 18 százalékos többletjövedelmet jelez (CI 95 százalék: 7,4–29,6 százalék).

A jövedelemmodellben nem volt eltérés.

⁹ A tényellentétes állapot közelítésére használt IPWRA-modell nem minden olyan tényezőt vesz figyelembe, amely az el- és visszavándorlást leíró elméletekben szerepel, így a hatás ezzel a megszorítással értelmezhető.

Összefoglalás, következtetések

Elemzésünk célja egyrészt az el- és visszavándorlás kettős szelektivitásának modellezése, másrészt a visszavándorlásnak a hazatérők foglalkoztatási esélyeire, vállalkozóvá válására, illetve jövedelmére gyakorolt hatásának a becslése volt. Új adatfelvételünk lehetőséget nyújtott arra, hogy tényellentétes vizsgálat segítségével mélyebben megértsük a visszavándorlás hatását a hazatérők otthoni munkapiaci helyzetére. Tudomásunk szerint ilyen vizsgálat a korábbiakban nem készült, ebben elemzésünk módszere és eredményei is újszerűek.

Fentebb hangsúlyoztuk – Dustmann & Görlach (2016) nyomán – a visszavándorlás pontos megértésének a fontosságát a támogatási programok jobb célzása, a holtteherhatás elkerülése érdekében, melyre azonban a feladat munka- és adatigénye okán ritkán kerül sor. Eredményeinkkel hozzájárulhatunk a növekvő elvándorlás mellett mind fontosabbá váló hazatérés lehetőségeinek a tisztázásához, az ösztönző, otthon maradást támogató programok megfogalmazásához.

A leíró statisztika és ezt megerősítve a kettős szelekció hatását vizsgáló modell alapján megállapítható, hogy az el- és a visszavándorlás kettős szelekciós hatása befolyásolja a visszavándorlóvá válás esélyét. A kettős szelekciós modell eredményei részben hasonló irányba mutattak, mint a leíró statisztikák, mindenekelőtt a nem, az iskolai végzettség, a családi állapot (kivéve a kapcsolatban élőket) és az otthon élő családtag támogatásintenzitásának a hatása alapján. Ugyanakkor a nyelvtudás és a munka képzettségigénye esetében ez nem érvényesült. Az életkor várt hatása egyik esetben sem volt szignifikáns, és a lakóhely régiójának is nagyon gyenge hatása volt.

A két lépésben – az el- és a visszavándorlás során – érvényesülő szelekció egyes lépéseinek elkülönítésére a modellben részlegesen (csak a migráció alatt bekövetkező változások esetén) van mód, azonban a hatások elméleti megfontolások alapján történő szétválasztását megkísérelhetjük a korábbi – elsősorban elvándorlásra rendelkezésre álló – elméletek, illetve modellek alapján (például Borjas, 1987; McKenzie, 2010). Ez a szétválasztás a visszavándorlás pontosabb megértését szolgálja, és a folyamatok támogatására megfogalmazódó szakpolitikák célzása számára is fontos segítséget jelent.

Az elvándorlás során megvalósuló szelekciót feltételezhetjük, amikor a nők és a házasságban élők esetében a visszavándorlóvá válást csökkentő hatást tapasztalunk, feltételezve, hogy ők már az első lépésben kevésbé döntöttek az elvándorlás mellett. Hasonlóképpen, amikor a visszavándorlás esélyét az alacsony iskolai végzettséghez képest növeli az iskolai végzettség magasabb szintje, ez is az elvándorlás szelekció-

ját tükrözi vissza. A nyelvtudás visszavándorlás esélyét befolyásoló hatása mögött is inkább az elvándorlás szelekciója húzódhat meg, amikor azt tapasztaljuk, hogy a nyelvtudás szintje növeli a visszatérővé válás esélyét. Összetettebb kérdés ugyanakkor a migráció alatti (vagy annak megfelelő életkorban történő) nyelvtanulás hatása. Ebben az esetben feltételezhető, hogy a nyelvtanulás mint befektetés csökkenti a hazatérés valószínűségét, ugyanakkor a migráció hat a nyelvtanulás valószínűségére (Tóth & Vitáloš, 2024). Éppen ezért az utóbbi faktort tényellentétes modellünkben nem is vizsgáltuk, hatására a leíró adatok alapján csak áttételesen következtethetünk.

Más esetekben inkább a *visszavándorlás során megvalósuló szelekciót* azonosíthatjuk. Az otthoni kapcsolat erősségét jelzi az otthon élő családtagok támogatása, és a nagyobb támogatás növeli a hazatérés esélyét, ebben az esetben a visszavándorlás pozitív szelekcióját láthatjuk, különösen a magasabb támogatást nyújtók esetében (összhangban a migráció új közgazdaságtanát leíró mechanizmusokkal, lásd Stark & Bloom, 1991). A munkapiaci jellemzők, így a végzett munka képzettségigényének a szintje az elvándorlás (vagy annak megfelelő életkor) előtt erősen csökkenti a hazatérés esélyét. Itt a visszatérés negatív szelekciójának a hatása feltételezhető: az, aki magasabb képzettséget igénylő munkahelyen dolgozik, kisebb valószínűséggel tér haza.

Az el- és visszavándorlás hazatérőkre gyakorolt *munkapiaci hatása a foglalkoztatás* esetén nem bizonyult szignifikánsnak, azonban az otthon maradókhoz képest a hazatérők a modell alapján (egyéb tényezők azonossága esetén) 10,9 százalékponttal kisebb valószínűséggel dolgoznak. A hazatérők inkább válnak vállalkozóvá, a nemzetközi szakirodalomban leírtakkal egybecsengően (Piracha & Vadean, 2010; Batista et al., 2017). A vállalkozóvá válásuk valószínűsége mintegy 7,6 százalékponttal nagyobb az otthon maradókénál (ez az eredmény szignifikánsnak bizonyult). Ez a vállalkozók hazai népességben elfoglalt arányával összevetve jelentősnek mondható.¹⁰ A vállalkozóvá válás és az el- és visszavándorlás kettős szelekciós modelljét együtt vizsgálva megállapítható, hogy a kettős szelekció nem erősíti és nem is gyengíti a vállalkozóvá válást. A vállalkozás formájáról és mértékéről nincs információnk. A középiskolai végzettségű – vélhetően kényszervállalkozó – hazatérő mögött szülői vállalkozói minta állhat, és a korábbi támogatás intenzitása alapján a visszavándorlónak vélhetően számottevő családi támogatási kötelezettsége is lehet. A hazahozott szakképzettség tudáspremiuma a szakképzetlen középfokú végzettségűek esetében nem valószínű vagy legalábbis nem meghatározó jelentőségű. A vál-

¹⁰ A KSH munkaerő-felmérés 2024. évi átlagos adatai szerint az összes nem alkalmazott aránya 11,7 százalék, az egyéni vállalkozóké 8,2 százalék.

lalkozásban azonban a hazahozott tőke befektetésével kamatoztathatja a hazatérő a külföldi tartózkodás hozadékát. Nem vethető el azonban az irodalmakban leírt és a kelet-közép-európai új EU-országokra is jellemzőnek talált lehetőség: a kevésbé sikeres hazatérők egyéb lehetőség hiányában menekülőutat választva válnak önfoglalkoztatóvá (Coniglio & Brzozowski, 2018; Kureková & Žilinčíková, 2023). A visszatérők *jövedelempremiuma* a kettős szelekció hatásait kiküszöbölve is az otthon maradók jövedelméhez képest (minden egyéb tényező átlagos értéke esetén) 18 százalék volt, ami megerősíti Wahba (2015) eredményét, ugyanakkor cáfolja Lacuesta (2010) érvelését, amely szerint a jövedelemnyereség a szelekció eredménye.

Összességében a hazatérők inkább válnak vállalkozóvá, noha a vállalkozás részben kényszervállalkozóvá válást jelent, és az el- és visszavándorlás összességében minden egyéb tényező azonossága esetén pozitív hatással van a jövedelemre, a jövedelemnövekmény mértéke azonban messze elmarad az iskolai végzettség, a nem és a regionális hatásoktól. A hazatérésnek a hazai munkapiacra tapasztalt hatása az érintettekre egyetlen dimenzió szerint sem volt erőteljes, a csekély mértékű helyzetváltozás alapján a visszatérés inkább kényszer vagy sikertelenség, nem pedig a megvalósult tervek befejezését követő döntés.

Következtetéseink a hétköznapi megfigyeléseknek kevésbé mondanak ellent, azonban további lényeges kutatási kérdéseink az eredmények árnyalását célozzák. Az egyes további, kutatásunkban szereplő, illetve külső adatokon alapuló bemeneti változók¹¹ esetleges módosító hatásának figyelembevételével egy, az interakciókat is számba vevő kiegészített modell segítségével tovább finomíthatjuk az eredményeinket, és egy későbbi adatfelvételen egy instrumentális változóval (ha ilyen azonosítható egyáltalán) a közvetlenül meg nem figyelhető tényezők szelekciós hatását is kiküszöbölhetjük. A hazatérők és a külföldön tartózkodók összehasonlítása pedig a hazatérés oksági magyarázatára adhat lehetőséget.

Hivatkozások

Ambrosini, J. W., Mayr, K., Peri, G., & Radu, D. (2011). *The Selection of Migrants and Returnees: Evidence from Romania and Implications*. NBER Working Paper, No. 16912 (March). https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16912/w16912.pdf

¹¹ Ilyen további kutatásunkban szereplő változók lehetnek egyes makro-, illetve mikrogazdasági sokkok, míg külső adatforrásból származó adatok lehetnek az ismert célország, illetve Magyarország megfelelő vonatkoztatási évi munkaerőpiaci adatai.

- Austin, P. C. (2009). Balance diagnostics for comparing the distribution of baseline covariates between treatment groups in propensity-score matched samples. *Statistics in Medicine*, 28(25), 3083–3107. <https://doi.org/10.1002/sim.3697>
- Batista, C., McIndoe-Calder, T., & Vicente, P. C. (2017). Return Migration, Self-selection and Entrepreneurship. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 79(5), 797–821. <https://doi.org/10.1111/obes.12176>
- Bijwaard, G. E., & Wahba, J. (2014). Do high-income or low-income immigrants leave faster? *Journal of Development Economics*, 108, May, 54–68. <https://doi.org/10.1016/j.jdevco.2014.01.006>
- Bijwaard, G. E., Schluter, C., & Wahba, J. (2014). The impact of labor market dynamics on the return migration of immigrants. *Review of Economics and Statistics*, 96(3), 483–494. https://doi.org/10.1162/REST_a_00389
- Borjas, G. (1987). Self-selection and the earnings of immigrants. *American Economic Review*, 77(4), 531–553. <https://doi.org/10.2307/2546424>
- Borjas, G., & Bratsberg, B. (1996). Who leaves? The outmigration of the foreign-born. *Review of Economics and Statistics*, 78(1), 165–176. <https://doi.org/10.2307/2109856>
- Bruzelius, C., & Reiss, L. (2025). Please come back! How and why European governments try to reattract emigrated citizens. *Comparative Migration Studies*, 13(16). <https://doi.org/10.1186/s40878-025-00421-7>
- Carletto, C., & Kilic, T. (2011). Moving up the ladder? The impact of migration experience on occupational mobility in Albania. *Journal of Development Studies*, 47(6), 846–869. <https://doi.org/10.1080/00220388.2010.509926>
- Coniglio, N. D., & Brzozowski, J. (2018). Migration and development at home: bitter or sweet return? Evidence from Poland. *European Urban and Regional Studies*, 25(1), 85–105. <https://doi.org/10.1177/0969776416681625>
- Dustmann, C., & Görlach, J-S. (2016). The Economics of Temporary Migrations. *Journal of Economic Literature*, 54(1), 98–136. <https://doi.org/10.1257/jel.54.1.98>
- Hárs, Á., & Simon, D. (2025). A ki-és bevándorlás hatása a népesség iskolázottság szerinti összetételére. In *Munkaerőpiaci tükrök. Közlekedés*, 67–74. (megjelenés alatt)
- Hosmer Jr., D. W., Lemeshow, S., & Sturdivant, R. X. (2013). *Applied logistic regression*. John Wiley & Sons.
- Kureková, L. M., & Žilínčiková, Z. (2023). Examining labour market hierarchies in Slovakia from the perspective of intra-EU migration and return. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(16), 4140–4168. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2207338>
- Kveder, C. L. M., & Flahaux, M-L. (2013). Returning to Dakar: a mixed methods analysis of the role of migration experience for occupational status. *World Development*, 45, May, 223–238. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.11.009>
- Lacuesta, A. (2010). A revision of the self-selection of migrants using returning migrant's earnings. *Annals of Economics and Statistics*, 97–98, January/June, 235–259. <https://doi.org/10.2307/41219117>
- McKenzie, D., Gibson, J., & Stillman, S. (2010). How important is selection? Experimental vs. non-experimental measures of the income gains from migration. *Journal of the European Economic Association*, 8(4), 913–945. <http://www.jstor.org/stable/25700908>
- Piracha, M., & Vadean, P. F. (2010). Return migration and occupational choice: evidence from Albania. *World Development*, 38(8), 1141–1155. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2009.12.015>
- Reinhold, S., & Thom, K. (2013). Migration experience and earnings in the Mexican labor market. *Journal of Human Resources*, 48(3), 768–820. <https://doi.org/10.3368/jhr.48.3.768>
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1991). The New Economics of Labor Migration. In O. Stark (Ed.), *The Migration of Labor* (pp. 23–31). Blackwell, Cambridge (reprinted from *The American Economic Review*, 75, 1985)
- Stark, O., & Galor, O. (1991). The Probability of Return Migration. Migrants Work Effort, and Migrants' Performance. In O. Stark (Ed.), *The Migration of Labor* (pp. 388–395). Blackwell, Cambridge.

- Tóth, P., & Vitáloš, M. (2024). Complementarities of occupations and language skills of immigrants in Europe. *Empirica*, 52, November, 211–241. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10663-024-09636-w>
- Wahba, J. (2015). Selection, selection, selection: the impact of return migration. *Journal of Population Economics*, 28, July, 535–563. <https://doi.org/10.1007/s00148-015-0541-4>
- Wahba, J., & Zenou, Y. (2012). Out of sight, out of mind: migration, entrepreneurship and social capital. *Regional Science and Urban Economics*, 42(5), 890–903. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2012.04.007>
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. MIT Press.
- Zaiceva, A., & Zimmermann, K. (2016). Returning home at times of trouble? Return migration of EU enlargement migrants during the crisis. In M. Kahanec & K. Zimmermann (Eds.), *Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession* (pp. 397–418). Springer, Berlin.